Levynskyi, Volodymyr
Prychyna svitovoi viny

В. ЛЕВИНСЬКИЙ

ПРИЧИНА СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ціна 10 центів

З Друкарні "Народної Волі", 524 Olive St., Scranton, Pa.

В. ЛЕВИНСЬКИЙ

ПРИЧИНА СВІТОВОЇ ВІЙНИ

(ПРО ІМПЕРІЯЛЇЗМ)

З ДРУКАРНЇ "НАРОДНОЇ ВОЛЇ",
524-530 Olive Street, Scranton, Pa.
1916.

І. ВСТУП.

Страшна війна лютить ся в Европі. Найбільша і найжорстокіща, яка була коли небудь, в усій історії людськости. Се дійсно **світова війна**. Бо хоч головним побоєвищем її являєть ся Европа — ся найбільш економічно, політично й культурно розвинена частина світа, то одначе в кровавий вир її втягнений увесь світ. Бо хоч від гуку армат дріжить европейська земля, то одначе нема закутка, про який можна би сказати, що він забезпечив ся перед наслідками сеї війни. Бо хоч до страшної різнї сціпили ся головно народи Европи, то одначе беруть в нїй участь всї раси, від білих до чорних. І се **війна народів**. Не тільки тому, що бере в нїй участь значне число великих, культурних народів, що кожда воююча держава стягнула на фронт боєвий уоруженних мущин всїх мов, але й тому, що за сею оружною мобілїзацією пішла, хто зна, чи не важнїйша ще — друга мобілїзація, що відограє в сїй війнї першорядну і рішаючу ролю,—мобілїзація духа народів. В руху не тільки пальне оружіє, страшне, людським ґенієм видосконалене на те, аби як найлїпше вбивати ближнїх, в руху не тільки великанські мерзери, від яких найсильнїйші, здавалось, не до здобуття кріпости падають, наче хатки побудовані з карт, в руху не тільки панцирники та дредноти, підводні кораблї, уоружені аеропляни і т. д. і т. д., але в сїй війнї працює теж горячково, з найбільшим напруженєм змобілїзований дух кождого воюючого народу; всї кляси народу о протилежних своїх інтересах заключили мир; о вислїд війни борять ся на рівні з оружієм цїлі ідеольоґії народів. І як по жорстокости, з якою ріжуть ся народи і винищують себе взаїмно—ся війна безпримірна,—здаєть ся, ми повернули в часи найдикшого варварства, — так ся друга війна, веде ся за плечами воючих армій, війна ідеольоґій народів, поставила все до гори ногами. Що вчера було білим, нинї є чорним і навпаки. Здаєть ся, пекельний гук армат заглушив сумлїннє людини, а чорно-бурі хмари диму, луна пожарів городів і сїл, що уносять ся над Европою ослїпили її зір. Наступив сумерк цивілїзації й культури.

Наче страшна злива з бурею, громами й блискавицями по довгій посусї прийшла ся війна. І то так раптовно, так несподївано, що люди й нинї, будучи під безпосереднім її вражінєм, мало або зовсїм не здають собі справи, як могло прийти до сеї світової катастрофи, які найглибші її причини, чого можна сподїватись в найблизшій будучности. Наче застиглими очима дивлять ся вони на те, що довкруги них дїєть ся, і хоч з жадністю ловлять кожде слово комунїкатів з поля битв, мало або зовсїм не віда-

ють, які внутрішні переводи криє в собі ся світова катастрофа, які необчислені переміни поведе вона за собою.

Вже більш як два роки треває світова різня. Смерть "не покоси кладе,—гори"... З людських голов, що покотились на поля битв, можнаб гори цілі виложити. А сердечною кровю людей, що до тепер потекла, можнаб не ріки а море ціле наповнити. А скілько то сих голов ще покотить ся? Скілько-ж крови людської потече?.. Адже-ж кінця війни так якби й не видко.

Кує́ть ся нова доля народів. Людськість йде на стрічу нової доби. Бажатиб, щоб страшні й необчислимі жертви, які війна вже забрала і які ще забере, не пішли на марно. Щоб розкріпостились всї визискувані і поневолені, щов впали кайдани соціяльної і національної неволї.

До нового житя йде і наш многострадальний і поневолений український народ. Війна втягнула і його в свій круговорі́т. Він поніс такі жертви, як мало хто з инших народів. Наче чорна туча перетягнула московська навала через рідну країну, ту частину великої України, що є єдиним вольним огнищем української культури. І закракала могильним голосом смерти.

Туча розвіялась, навала відступила.

Нові, кращі умови знайде певно і український народ для свого істновання, житя, розвитку, для своєї боротьби за повну свою волю і політичну незалежність.

II. ПРО ІМПЕРІЯЛЇЗМ

Слово "імперіялїзм" стало дуже поширеним. В імперіялїзмі добачують вину світової катастрофи, ту найглибшу й головну причину, що війну викликала. Одначе розумінне сього слова є ріжне, і що головне, не завсїгди правильне. Найчастійше розуміють під імперіялїзмом завойовницьку полїтику. Се не вірно. Саме слово є латинського походження. "Імперіум"—се світова держава Такою світовою державою в старовинї була римська імперія Цезарів, в середних віках імперія Габсбурґів, в новітнїх часах імперія Наполеона а нинї такими світовими державами являєть ся імперія Бритів, себто Анґлїя і імперія Романових, себто Росія. Всї ті держави повставали насильним способом, через оружне підчинене під свою власть цїлих країв і народів. Таким чином в змаганю держав, зробити себе насильним, завойовницьким способом світовими державами—імперіями, многі добачують те, що називаємо імперіялїзмом. Є в сьому багато правди, але не вся. Правильне розуміне слова подає нам найновійша економічна наука. Під імперіялїзмом розуміє вона цїлу господарську систему, яку присвоїли собі в останнїх десятках років найвисше капіталїстично розвинені держави.

Імперіялїзм полягає на тім, каже найвизначнїйший нинї теоретик соціялїзму, Кавтський, що кожда промислово-капіталїстична держава змагає до того, аби підчинити собі все більші хлїборобські (аґрарні) простори та прилучити їх до себе, без огляду на те, які нації заселюють їх.

Щоби ся господарська система, що її називаємо імперіялїзмом, стала нам вповнї зрозумілою, ми повинні трохи докладнїйше про неї поговорити.

Сучасний господарський устрій найбільш розвинених країв полягає на капіталїстичному способі господарки (продукції). Він оснований на визиску одних кляс другими. По одному боцї виступає власник капіталу, власник знаряду і матеріялу працї,—капіталїст; по другому, власник робочої сили—робітник. Головною підставою капіталїстичної господарки являєть ся наймана праця і збільшуванє капіталу коштом так званої надвартости, себто неоплаченої працї робітників. Її характеристичною рисою є панованє великого капіталу і великої продукції.

Закони і форми капіталїстичної господарки дослїдив всесторонно у перше основатель наукового соціялїзму і великий учитель робітників **Карло Маркс** у своїм тритомовім і нескінченім творі п. з. "Капітал" (1868).

По смерти Маркса значно дозріли господарські відносини в найбільш розвинених краях.

За часів Маркса представниками капіталу були: фабрикант, купець і банкир. Всї вони працюють над тим, щоб закладати що раз то більші підприємства і нові його галузи. У взаїмній конкуренції капіталїстів побіджае той, хто може пускати в ринковий оборот дешевий і лїпший товар. Гине ремісник, властитель мануфактури, дрібний підприємець. Капітал зосередковуєть ся (концентруєть ся) в руках великих промислових підприємців. Нагромаджений капітал мусить капіталїст ненастанно далї зужитковувати, він розширює підприємства, будує нові. В той момент, коли капіталїст витворив більше товарів в своїх фабриках, як може їх збути на ринку, як може на них знайти покупців, наступає лиха година для нього. Се так звані крізи. Підприємцї банкротують. Наступає безробітте робітників із всїми його наслїдками для суспільства й держави. Добре на тих крізах виходять найбільші підприємцї, бо позбуваютъ ся конкуренції дрібнїйших і можуть всевладно диктувати цїни товарів на ринку.

Се та форма капіталїзму, котра була пануючою в капіталїстичних державах за часів Маркса.

В останнїх десятилїттях наступили значні переміни капіталїзму. Докладно й основно дослїдив їх німецько-австрійський марксїст Рудольф Гільфердінґ в своїй книжці п. з. "Фінансовий Капітал" (1913).

В чому полягають сї переміни?

Ми бачили, що головну ролю в страшній формі капіталїстичної продукції відогравав промисловий капітал, себто його представник промисловий капіталїст. І тепер не сходить він з поля капіталїстичного господарства. Але побіч нього самостійну ролю починає відогравати банк. Банкир, що давнїйше ставав все в пригодї підприємцеви своєю готівкою, тепер стає сам підприємцем. Зібравши в своїх руках масу капіталу (масу неоплаченої найманої працї робітників) він обстальовує собі купців і директорів, будує підприємство. Він спритний і промисловий. Зібрати маси капіталу на підприємство, не така велика штука. Банкир каже друкувати акції і покликує до житя акційні товариства. На місце особи капіталїста виступає безіменне підприємство, акційна спілка, гурт невідомих власників кусника задрукованого паперу, званого акцією. Таким чином зібране мілїонів на розширене підприємства, на будову нових підприємств, стає для банкира річею легкою. Від сеї хвилї на дорозї до збільшення й поширення капіталу нема вже нї перешкод, нї границь. Зосередженнє (концентрація) капіталу не наступає дорогою конкуренційного знищеня слабшого підприємця, бо той передвиджуючи свій упадок, лучиняє ся добровільно акційній спілці, віддає їй своє підприємство а заплату за його дістає в акціях. Так капітал банків опановує тепер продукцію і велику торговлю. Сей капітал, знаний під назвою **фінансо-**

вого (грошевого) капіталу—се нова форма капіталїзму, що є пануючою в наших часах.

Якаж орґанїзація фінансового капіталу?

Давнїйше капіталїст в погонї за зиском виступає скрізь проти капіталїста. Суперництво (конкуренція) не знає ніяких сентиментів і обмежень. Воно є свобідне. Сильнїйший витїсняє з поля конкуренційної боротьби слабшого.

Тепер не те. Акційна спілка єднає підприємцїв, що доси були непримиримими ворогами. За почином банків капіталїстичні підприємства заключають договори (контракти), орґанїзують комбіновані підприємства, творять синдикати й картелї, єднають ся в грізні трости. На місце свобідної конкуренції і анархії в капіталїстичній господарці, виступає монополь акційних спілок і плянова орґанїзація капіталїстичної господарки фінансовим капіталом. Далї. Коли давнїйше капіталїст в своїй діяльности не знав ніяких теріторіяльних границь—промисловий капітал був орґанізований космополїтично, то тепер діяльність акційних спілок відбуваєть ся тільки на певному обшарі, на означеній теріторії, — фінансовий капітал орґанїзуєть ся в рамах певної держави, без огляду на те, якою є вона по свому складї, національною, чи мішано-національною.

Для своєї діяльности фінансовий капітал потрібує опіки і помочи держави. Високе мито на товари забезпечують його перед конкуренцією капіталу сусїдних держав. Але се тревае до певного часу. При горячковій діяльности і вмілій орґанїзації фінансового капіталу, розвиток промислу, та загалом капіталїстичної продукції в нутрі даної держави доходить до ступня ситости. Що дієть ся тодї? Тодї фінансовий капітал, кляса великих промисловцїв і банкирів шукає поза межами своєї держави країв, де можнаб збувати вироблені товари і звідки можнаб довозити потрібний сирівець для виробництва нових товарів. Промислово-капіталїстична держава змагає до опанованя аґрарних просторів, до опанованя так зв. кольоній, до підчиненя чужих країн впливам своїх господарчих інтересів. Сї нові простори, сї нові краї мають служити не тільки ринком для збуту товарів ситої капіталїстичної держави і привозу звідси до неї сирівця, але й до вкладів в тих краях мілїонів капіталу не зужитих в капіталїстичній державі. Будуєть ся в нових краях зелїзницї, отвираєть ся цїлі промисли, фабрики, копальні і т. п., все те в тій цїли, щоби повертати з тих кольоній в каси централїзованих банків матірної держави величезні, мілїонові зиски.

В сїй діяльности своїй фінансовий капітал одної держави надибує на трудні перешкоди та грізну конкуренцію фінансового капіталу других держав. Фінансовий капітал даної держави кличе о поміч і силу

своєї держави, щоби про помочи політичної власти її здійснювати свої пляни.

Все те, се нїщо инше, як змагане розвиненої капіталїстичної держави, стати **світовою державою,** змагане до опанованя світового ринку. Се змагане й називаємо **імперіялїзмом.** Він означає певну господарську систему і цїлий розвиток економічний останнїх десятилїть.

Його наслїдки—се нечуваний зріст мілїтаризму в капіталїстично розвинених державах, збільшене постійних армій, шалені збоєня держав на перегони, будова дреднотів, супердреднотів, вишрубоване до небувалої висоти війського податків а вкінцї зріст абсолютизму й упадок парляментаризму та загалом демократії.

Імперіялїзм був тим, що за останні 30 років нагромадив в цїлій Европі таку силу горючого матеріялу, що вистарчала маленька іскорка, щоб бухнув з елементарною силою страшний, світовий пожар.

III. ІМПЕРІЯЛЇСТИЧНА ПОЛЇТИКА ЗАХІДНО-ЕВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ І ЇХ СУПЕРНИЦТВО

"Як Німеччина, Франція і Анґлія будуть згідні, тодї диктують вони мир світови. В противному разї грозить небезпека, що погром Турції по короткім міжчасї приведе до світової війни. Тодї була балканська війна тільки маленькою пригривкою до найстрашнїйших воєнних заверюх. Тодї наближаєть ся для цїлого капіталїстичного світа найсильнїйше потрясенє!"

Сї слова, які наводимо з брошури відомого знатока національного питання, Отто Бауера п. з. "Балканська війна і німецька світова полїтика", що появилась при кінцї 1912 р., показались віщими. Вони справдились в цїлости. Одначе далеко ранїще передбачували соціялїсти світову катастрофу.

Карло Маркс писав в часї німецько-французької війни з 1870 р.:

"Чи дійсно думають Німцї, що свобода й мир Німеччини будуть тодї забезпечені, як вона кине Францію в обійми Росії? Коли щастє оружя, горда зарозумілість з успіху та династичні інтриґи велять Німеччинї зрабувати французьку територію, тодї перед нею отвирають ся два шляхи. Або вона мусить стати, як завсїгди з сього слїдує, рабом супроти Росії і мовчки дивитись, як ся збільшувати ме свою територію, або мусить готовити ся по короткім відпочинку до нової "дефензивної" війни і то не до новоупеченої "зльокалїзованої", але до расової війни, проти сполучених рас Славян і Романів..

Маркс ясно бачив, що загарбанє Німеччиною французького Альзасу і Льотаринґії, сотворить між нею і Францією постійний стан ворогування, витворить на тїлї французької републики рану, що все нагадувати ме її про пімсту на Німеччинї та буде її штовхати до полїтики реванґу, до відзискання загарбаних країв.

Розуміеть ся, булоб помилкою думати, що справа Альзасу й Льотаринґії стала головною причиною світової війни. Так воно не є. Від 1870 р. по нинї західна Европа перейшла цїлу стадію економічного й полїтичного розвитку, в процесї якого що раз більше і більше стали виступати й загострюватись суперечні інтереси західноевропейських держав. Справа Альзасу й Льотаринґії в сьому розвитку — один тільки епізод, якого значінє є другорядне.

Головною причиною, що утруднювала трівке порозумінє між Анґлїєю, Францією і Німеччиною, головною руховою силою їх суперництва, була імперіялїстична полїтика сих держав, яка остаточно привела до світової катастрофи.

Сю полїтику ми повинні близше пізнати.

Анґлія.

Анґлія являєть ся нині найбільшою світовою державою. Її обшир виносить без Єгипту 30 міліонів 372 тисяч квадратових кільометрів, з чого на матірний край, себто на Велику Британію і Ірляндію, припадає тільки 318 тисяч квадратових кільометрів. Решта—се анґлійські кольонії. Її населене виносить 125 міліонів, з чого 45½ міліонів заселює матірний край. Решта — се населенне анґлійських кольоній. Анґлію порівнують з Венецією, що розкинулась на всіх частинах світа а в якій дорогами є моря і океани. Такою величезною, світовою державою стала країна Бритів на протязі трьох останніх століть.

У перве доходить вона до володіння на морі в другій половині XVII ст. в часі так зв. великої анґлійської революції, яка скінчилась тим, що великих анґлійських капіталїстів допущено на рівні із шляхтою до власти в державі. З сього часу вступає Анґлія на шлях горячкової кольоніяльної політики.

Перші кольоніяльні держави як Еспанія, Портуґалія, Франція, Голяндія а відтак Анґлія вели кольоніяльну політику, оперту на так зв. старій меркантильній системі. Ся система освячувала прінціп, що зиск одної держави є можливий тільки через втрати другої держави. Практично означало се веденне торговлї через насильні підбої країв, через рабунок і всякі хитрощі. В Анґлії розвинула ся згодом нова меркантильна система. Вона полягала на тому, що кождий нарід може мати найбільшу користь тодї, коли він зверне всю свою увагу на продуктивні сили своєї держави, на виробництво товарів, добрих і дешевих, щоби за них дорогою виміни діставати у инших народів гріш, сирі продукти або товари, які вони теж добре і дешево можуть виробляти. Ціль сеї системи була, забезпечувати собі як найкориснїйший торговельний білянс через надвишку вивозу товарів над довозом. Така система могла розвинути ся в Анґлії тому, бо вона тоді була дійсно одинокою капіталїстично розвиненою державою. Вона вимагала усуненя всякого охоронного мита на товари та свобідної торговлї. Стати абсолютним володарем на морі — се була ціль усеї кольоніяльної політики Анґлії. Щоби її осягнути, вона від часів Кромвела, вела безчисленні війни за здобутте що раз то нових кольоній, вона уживала всіх мір, щоби шкодити торговлї инших держав та забезпечувати собі як найбільші торговельні зиски.

Короткий перегляд важнїйших дат з історії кольоніяльних підбоїв Анґлії покаже нам, як вона осягнула свою ціль.

В першій половині XVII ст. набуває Анґлія західно-індійські острови, набуває Ґамбію, закладає численні торговельні факторії у східних Індіях. В другій половині сьогож століття приходить до власти над малими Антілями, опановує остров Ямайку й инші дрібні острови та стає сильно ногою на північно-американському континенті.

В XVIII ст. набуває від Франції (1713) Нову Шотляндію, Нову Фундляндію і Гудзонські краї а від Еспанії деякі західно-індійські острови і Ґібральтар. В 1763 р. відступає Франція Анґлії Канаду і численні французькі Антілї а Еспанія Флоріду. Довгі війни головно з Францією за Східні Індії, що тревали більш як 100 років аж до часів воєн Наполеонських, кінчать ся тим, що Анґлійці стали побідниками над всїми своїми соперниками і стали панами сього найбогатшого краю в світї. В 1776 р. тратить Анґлія свої північно-американскі посїлости на полудне від Канади, що проголосили себе самостійною державою (Сполучені Держави Америки). Однакож тяжку втрату сю надгороджує собі новими кольоніяльними підбоями. В 1826 р. здобуває Бірму, 1839 — Аден в Арабії, щоби забезпечити собі дорогу до Індій а опісля північну частину великого острова Борнео. В 1838—42 рр. опановує полудневу Африку закладаючи тут кольонії Каплянд і Наталь а 1861 р. опановує великі простори в західній Африцї (кольонія Ляґос). В половинї XIX ст. опановує цїлу Австралію і Нову Зеляндію. В другій половинї XIX ст. робить дальші завойовання в полудневій Африцї, що кінчать ся в 1912 р. здобуттєм бурських републик Трансвалю і Оран'є то положила свою зелїзну руку над Єгиптом. Останні завойовання Анґлійців торговельно-імперіялїстичного характеру мають місце в Китаю, Тибеті, Афґаністані, Персії і вкінці Турції.

Так виросла Анґлія до великанської світової держави, стала "деспотом світового ринку", як її дуже вірно схарактеризував Макрс, орудуючи для береженя свого світового становища найбільшою в світї торговельною і военною фльотою.

Майже всі свої кольонії здобула Анґлія, як висше ми бачили, в передімперіялїстичній добі. Деякі з них були довго без великого значіння. Доперва в добі імперіялїзму, в добі примінення фінансового й промислового капіталу матірнього краю в кольонїях, набрали вони для Анґлії великої вартости.

Краї осадної анґлійської кольонїзації — Канада, держави полудневої Африки (Капляндія, Наталь, Оран'є і Трансваль) та австралійський союз держав — се три великі аґрарні кольонії з европейською культурою, що мають перед собою велику будучність. Втрата північно-американських посїлостей в 1776 (нинїшні Сполучені Держави Америки) навчила Анґлію, як вона має поводитись з иншими своїми кольонїями. Тим то в названих трьох аґрарних анґлійських кольонїях могла розвинутись високо новітня демократія. Сїй обставинї завдячує Анґлія те, що сї кольонії тїсно звязали себе з Великою Британїєю а в нинїшній війнї вірно стоять по її боцї.

Та найбільшу вартість для Анґлії мають безперечно Східні Індії із своїм 320-ти мілїоновим населенєм.

є вони для неї головним і найважнійшим ринком збуту товарів а заразом ґранітною основою її світово-державного становища. Около мілїярда марок висмоктує вона з Індий. З сеї суми меншу частину здобуває вона через приміненнє велико-британського капіталу а далеко більшу з податків і т. п. то є наслідком панования над сею країною. Втрата Індий булаб для Анґлії банкроцтвом. Тому не жалїє вона вибудувати найбільшу фльоту в світї, щоби берегти сю кольоніяльну перлу як ока в своїй голові. Тому Індиї являють ся почавши від 18 ст. двигуном усеї заграничної політики Анґлії. Хто загрожував їх, той найбільшим ворогом Анґлії. Таким ворогом була у XVIII ст. і на початку XIX ст. Франція. А коли Росія зблизила ся в Азії від півночи до Індий, стала й вона таким же ворогом Анґлії. В останні часи одначе найбільш небезпечною для Анґлії державою була безумовно Німеччина.

Так Анґлія обмотала своїми торговельними нитками весь світовий ринок. Всї вони сходять ся в столиці великої імперії Бритів, Лондонї. Сюди спливають потоки золота з усїх сторін земської кулї.

Ясно, чому "зимна, вирахована, флєґматична і еґоїстична британська нація" — як характеризує Анґлійців Асквіт — ставши світовою державою і не бачучи дальших перспектив для своєї кольоніяльної і імперіяльної політики, стала так горячо боронити систему, що її знаємо під назвою "політичної рівноваги Европи". Сю систему проголошено в Европі тодї, коли в нїй повстали новочасні держави. В імя її вотували вони собі в торжественних договорах цїлість своїх границь і незалежність. Анґлія була одною з тих держав, що в ріжні часи устами своїх державних мужів (Пітт, Пальмерстон, Ґлєдстон а нинї сер Едвард Ґрей) завсїгди заявляла, що вона нїколи не дозволить, щоб яка з держав посміла нарушити договорами забезпечену політичну рівновагу Европи. Та кождому ясно, що Анґлія, стаючи в оборонї сеї рівноваги, боронить тільки власне своє світове становище та власні сфери своїх господарчих і політичних впливів в Европі і світї.

Франція.

Франція — се одна із старших кольоніяльних держав в Европі. Її кольоніяльна політика датуєть ся ще з XVI ст. В XVII і XVIII ст. Франція була одною з найсильнїйших кольоніяльних держав. Золото й срібло, дорогі футра, коріння, слонева кість і т. п. були тими товарами й продуктами, що манили европейські держави до оружних авантур кольоніяльної політики. Шляхта була її душею, абсолютизм її головною пружиною. Її природним і найгрізнїйшим суперником була Анґлія. В половині XVIII ст. кольоніяльне суперництво між Францією і Анґлією не було зовсім порішене. В Індиях французькі і ан[illegible] були [illegible], а в Америці [illegible] народи. Французи, Еспанці і Портуґальці були майже

виключними панами. Анґлійці відогравали дуже незначну ролю. В північній Америці Мексик, що був тоді два рази так великий як нині, і Флоріда еспанські; на захід же від Місісіпі тягнули ся в нескінченість на північ величезні французькі простори, звані Люізіяною (країною Людвіка). Вправді недоставало Французам сил, сї великі обшари цїлком скольонїзувати, одначе було се питаннєм, як можна було тодї сподїватись, тільки певного часу. Не тільки отже полуднева Америка була романська але також майже уся північна. Семилїтня війна одначе скінчилась для Франції нещасливо. Вона тратить Індії, Люізіяну на схід від Міссісіпі і найліпшу свою кольонїю Канаду в користь Анґлїї. Питаннє отже, кому має належати будучність в північній Америцї — Романам чи Анґльосаксам, було порішене в користь останнїх. Одначе не було ще порішене питаннє про перевагу одної з обох сих держав в инших позаевропейських краях. Вправдї мали Анґлійцї вже у XVIII ст. морську перевагу над Французами, але ся перевага не була абсолютна. Підчас війни північно-американських кольонїстів проти Анґлїї за свою незалежність Франція була в станї післати на своїх кораблях значну поміч повстанцям. Порішеннє отже сього питання залежало від того, якою буде дальша полїтика Франції. Стара кольонїяльна полїтика її, основана на рабунку, що не в міру збогачувала шляху а самій державі давала великі втрати, хоча її дуже богато коштувала, причинила ся в значній мірі до вибуху великої французької революції 1793 р. Буржуазія і робітники в революції проти абсолютизму королївської власти та панування шляхти й попівства побідили. Францію проголошено републикою. Власть державну захопила буржуазія. Маючи за собою сумні досвіди кольонїяльної полїтики шляхти, вона не виявляла нїякого інтересу до кольонїяльних завойовань. Мало того. Добачуючи в роялїстичних офіцирах своєї фльоти небезпеку для істновання републики, буржуазія французька не тільки не дбала про зріст і розвиток сеї фльоти, але свідомо причинювала ся до її упадку. Таким чином протягом одного десятка років полїтики републики Франція як морська сила була зруйнована. Фактично, се рішило остаточно спір між Францією і Анґлією за абсолютну перевагу на морі раз на завсїгди в користь останньої. Помилку републики не міг направити сам Наполеон, що ще раз і в останнє розпочав боротьбу проти Анґлії, бажаючи здобути для Франції перевагу над нею і забезпечити світове становище їй. Але всї його змагання і пляни були засуджені на невдачу через брак сильної відповідної французької фльоти. Спершу Єгипт мав служити операційною базою проти Анґлїї, звідки Франція могла загрожувати анґлійські Індії. Експедиція одначе Наполеона до Єгипту скінчила ся нещасливо. Під Абукір

(1798) знищили Анґлійці французьку фльоту, що переправила військо Наполєона в Єгипт. Наполєон був приневолений заключити з Анґлією мир (1801), в якому Франція зрекла ся всяких своїх претенсій до Єгипту, але за те відзискала свої старі кольонії в Америці. Ґеніяльний французький полководець не дав ще за повну програну. Його пляном було, шахувати перевагу Анґлії в Америці. Тут, в північній Америці бажав він оснувати Нову Францію, в яку входилиб як складові частини Флоріда, котру набув Наполєон від Еспанії, Люзіяна, Сан Домінґо і полуднева частина північної Америки. Але і сю ідею потрафила Анґлія знівечити, розбиваючи получені фльоти Франції і Еспанії в битві морській під Трафальґаром (1805). Ся дата означає день тріюмфу Анґлії над Наполєоном. Анґлія і фактично і формально стала абсолютним володарем на морі. Ще раз і в останнє задумав Наполєон виступити проти Анґлії. Анґлійці замкнули йому всї морські шляхи. Але на суші і в отвертому полї він був непобідимий. Розгромивши Австрію (Австерліц) і Пруси (Єна) він задумав по заключеню мира з Росією в Тільзіт (1807) поділити Турцію між всї три цїсарства, при чому Єгипт, Сирія і Мала Азія мали припасти Франції. Також задумав він при помочи Росії впасти через Персію до Індій. Але пляну сього Наполєон не міг ніколи перевести в діло. Звізда його меркла. По нещаснім походї на Москву бистро прийшли днї його упадку.

На руїнах імперії Наполєона побудовано королївство Бурбонів, що ніколи не почувало себе безпечним супроти републиканських елементів. Щоби обезсилити наростаюче внутрішне невдоволеннє проти себе, бурбонське королївство розпочало війну проти Альжиру в північній Африцї. Альжир здобуто в 1830 р. Липнева революція з сього-ж року змела пановане Бурбонів. Одначе Альжир лишив ся французькою кольонїєю.

Другий Наполєон (1852—1871) старав ся відновити традиції першого і придбати для армії, бюрократів і доставцїв нові користи й богацтва з европейських війн. Якийсь час мав він успіх. Ся полїтика привела його вкінцї до конфлїкту з Прусами (1870—1), який скінчив ся для нього фатально. Його позбавлено престола а Франція проголосила себе в третє републикою.

Загранична полїтика третьої републики хитає ся з початку між кольоніяльною і континентальною полїтикою. По погромі в війнї з Прусами вона старає ся надгородити собі втрату на континентї (Альзасу й Льотаринґії) кольоніяльними придбаннями в північній Африцї і східній Азії. Але поражка Франції в Тонкін (1885) привела мінїстерство Феррі до упадку і на певний час охолодила Францію в її кольоніяльній полїтицї. Коли вся майже буржуазна преса гостро виступала проти неї, молодий тодї ще Делька-

се, якому судилось пізнійше і в теперішній війні відіграти чималу ролю, виступив в ґазеті "Petite Republique Francaise" зі знаменними словами: "Буде се честь для републики, зробити нараз з Франції кольоніяльну державу, якою вона перестала бути з вини монархії". Французька република дійсно рішилась піти шляхом, вказаним Делькасе. Політика її останніх десятків років носить характер чисто кольоніяльно-імперіялістичний. В 1881 р. обсадила вона Туніс в північній Африці, 1882 р. завойовала великий остров Мадаґаскар та розпочала війну проти Тонкіну. Кольоніяльні здобутки в східній Азії скінчились остаточно підбоєм великих обшарів Індохін а в Африці принесли їй протекторат над Марокко. В 1871 р. населеннє французьких кольоній в Африці виносило всього 3 міліони, тепер поверх 33 міліонів.

Останні її імперіялістичні стремління направлені були до Турції, де французький фінансовий і промисловий великий капітал знаходить від 90 рр. велике удогідненнє і широке поле для експльоатації.

Сфери її господарчих і імперіялістичних інтересів стрінулись тут з подібними інтересами, які завойовала собі Анґлія а відтак і Німеччина.

Німеччина.

З краю поетів, учених і фільозофів розвиваєть ся Німеччина після свого національного з'єдинення (1871) в могутню капіталістично-промислову державу.

Варта сей розвиток близше прослідити.

В першій половині XIX ст. Німеччина представляє собою оплаканий стан роздроблення. Вона складала ся з численних самостійних, дрібних держав, королївств і князївств, слабо тільки з собою сполучених.

Кличі великої французької революції, кличі свободи, волї і національної єдности не могли остати на західну Европу без впливу. Іскри революції пересипували ся через Рен, скрізь підриваючи абсолютизм і февдалїзм та гасли тільки над кордоном царської імперії. Вся західна Европа вступила на новий шлях державного будівництва на основі національного прінціпу.

Кождий нарід повинен творити свою державу! Один народ — одна держава! Проч з чужим панованнєм і абсолютизмом!

Такі були кличі революційного демократичного націоналїзму, яких носителями було скрізь молоде революційне міщанство й робітництво.

В Німеччині рух сей дійшов до найбільшого розвитку в році "весни народів"—1848. За свободу і єдність німецької національної держави проливало скрізь на барикадах свою кров революційне міщанство й робітництво. Одначе революційний рух в Німеччині в боротьбі з абсолютистичними правительствами роздроблених німецьких королївств і князївств, в боротьбі з шляхтою, бюрократією і церквою не відніс рішаючої побіди. Йому не вдалось доконати великого діла

зъединення Німеччини. Доконала се сила з гори, сила династії Гогенцолернів і пруського оружя. В 1864 р. ведуть Пруси разом з Австрією війну з Данією за Шлєзвіґ і Гольштин. Ходило в ній о те, кому сї краї мають припасти — Данії чи Німеччині. В 1866 р. виповідають Пруси війну Австрії. Ходило в ній о те, кому мав припасти Шлєзвіґ і Гольштин і чи Австрія має бути на далї соперником Прус в Німеччинї. Битва під Садовою (1866 р.) порішила сей спір в користь Німеччини і династії Гогенцолернів. Габсбурґи опинились поза рамами Німеччини, гублячи в ній усе своє дотеперішне передове становище. На кінець у франко-пруській війнї (1870—71) ходило о те, чи француське цїсарство Наполеона III. має мати силу, недопустити до зъединення Німеччини. Спір був порішений в користь останньої.

Героєм національного зъединення Німеччини був Бісмарк. Побідний пруський юнкер бере в свої руки державну керму зъединеної нації. Його спосіб національного думання кладе печать на всїй політицї Німеччини, внутрішній і внїшній.

Як революційний демократичний націоналїзм революційної німецької буржуазії, так і консервативний націоналїзм пруських юнкрів противний був всякій кольоніяльній полїтицї Німеччини. Будучність нації не лежить на водах, в кольонїях, в світових авантурах! Так думали одні й другі. "Схід не вартий костий одного поморського ґренадира!" — так висловлював ся Бісмарк про шкідливість кольоніяльної полїтики для Німеччини, підпираючи усею душею Францію в її кольоніяльній полїтицї. Засадою обох націоналїзмів було: національна держава повинна вистарчати сама про себе. На вні означало се дефензиву німецької держави перед иншими державами, в нутрі охорону національної продукції. Держава повинна впробляти стільки товарів, кілько вона потрібує (автаркія). Вона збуває свої товари не на чужім і світовім ринку а на власнім, національнім. Високі мита на національні товари мають хоронити національну продукцію перед конкуренцією чужих держав. Ся господарча полїтика була пануючою в Німеччинї аж до упадку великого канцлєра (1890). Наслїдник Бісмарка, Капріві не виявляв охоти до зміни сеї полїтики. Свідчить про се найкраще заміна з Анґлїєю Занзібару, німецької кольонії в полудневій Африцї, здобутої приватними німецькими підприємствами за анґлїйський остров Гельґолянд на Північному морі (1890). Анї не снилось тодї Анґлїї, що позбуваючи ся сього острову, вона тратить найважнїйшу операційну базу своєї военної фльоти супроти Німеччини, котра в кождій хвилї дозволила їй загрожувати північне побереже Німеччини.

Доперва з 1894 р. наступає основна зміна в заграничній господарчій полїтицї Німеччини. Причиною її був незвичайний, бистрий розвиток і зріст німецького промислу. Міліярди француського золота, які

Франція мусіла заплатити Нїмеччинї після свого погрому в 1871 р. мали ту чародійну силу, що вся Нїмеччина наче на одно замовленнє покрила ся тисячами фабрик і великих промислових підприємств. Нїмецький промисл у своїм шаленім розвитку став витворювати цїлї гори товарів, для яких не вистарчав вже національний ринок. Щоби далї розвивати ся, він мусів оглядати ся за чужим ринком, де міг би збувати свої товари, за кольоніями з одного боку, а з другого діставати від них потрібний сирівець. Промисловий розвиток мусів штовхати нїмецький промисловий і фінансовий капітал на шлях імперіялїстичної експанзії. Нову полїтику Нїмеччини найкрасше схарактеризував Вільгельм II, коли висловив ся: "Будучність Нїмеччини лежить на водах." Рішаюче слово в господарчій і заграничній полїтицї диктує тепер не юнкер а фабрикант і акційна спілка. Національна держава як така не може вже істнувати, Нїмеччина мусить стати світовою державою! — се клич нових диктаторів. Будова торговельної і военної нїмецької фльоти та збільшуванє постійно армії, отсе наслїдки нової полїтики.

Одначе за пізно вступила Нїмеччина на шлях кольоніяльної і імперіяльної полїтики. Бо вступила вона тодї, коли всї позаевропейські землї, придатні для кольонїзації, опинили ся в руках старих кольонїяльних держав: Анґлії, Франції, Голяндії і т. д. Покаже нам се найкраще слїдуюча табеля:

ПОДЇЛ СВІТА МІЖ ВЕЛИКИМИ ДЕРЖАВАМИ:

Великі держави:	Кольонії 1876		Кольонії 1914		Метрополії 1914		Всього	
	км. квадр.	населення	км. квадр.	населення	км. квадр.	населення	км. квадр.	населення
	мілїони		мілїони		мілїони		мілїони	
Анґлїя	22.5	251.9	33.5	393.5	0.3	46.5	33.8	440.0
Росія	1.70	15.9	17.4	33.2	5.4	136.2	22.8	169.4
Франція	0.9	6.0	10.6	55.5	0.5	39.9	11.1	95.1
Нїмеччина	—	—	2.9	12.3	0.5	64.9	3.4	77.2
Японїя	—	—	0.3	19.2	0.4	53.0	0.7	72.2
Сп. Дер. Америки	—	—	0.3	9.7	9.4	97.0	9.7	106.7
Шість великих держав	40.4	273.8	65.0	523.4	19.5	437.2	81.5	960.6
Кольонії приналежні не великим державам.....			9.9	45.3			9.9	45.3
Три держави "півкольонії" (Турція, Китай і Перзія)....							14.5	361.2
Разом							105.9	1397.1
Прочі держави і країни..............................							28.0	289.9
Уся земська куля (без полярних обшарів)							133.9	1657.0

Африка являлась майже одинокою частиною світа, куди могла бути направлена німецька кольонізація. В р. 1890 займали німецькі посїлости в Африцї 1 мілїон 980 тисяч км. квадр. із 1½ мілїонами населеня а перед війною займали вони обшар 2 міл. 952 тис. км. квадр. і з 11,400.000 населеня. Крім сього удалось Німеччинї придбати від Китаю невеличкий обшар Кіачав (1897). З країн-же, де німецький фінансовий розвій міг знайти приміщене, була Турція. Туди і звернув ся він в останнїх роках. Сильна фльота, союз з Австрією і приязнь з Турцією дозволяли Німеччинї станути в турецьких посїлостях в Азії сильною ногою. Концесія, яку дістала вона на будову баґдадської зелїзницї, була великим успіхом її імперіялїстичної полїтики.

Ясно, що в промисловій і мілїтарній Німеччинї мусїли західно-европейські держави добачувати грізного конкурента, що з природи річи мусїло створювати між ними і нею ненастанні і що раз то нові предмети спору.

Оружний мир в Европі.

Нещасливий для Франції вислїд франко-німецької війни з 1870—1 р. мав рішаючий вплив на угруповане двох великих державних коалїцій в Европі. Франція ніколи не могла помиритись з думкою про утрату Альзасу й Льотаринґії, Німеччина-ж не могла себе безпечно почувати на границях Рену. І одна й друга держава мусїла оглядати ся за союзниками. Дипльоматична спритність Бісмарка потрафила на певний час відосібнити Францію. Щоб її зацитькувати, він сприяв її кольоніяльній полїтицї. Щоби виключити всяку можливість порозуміння між Францією і Австрією обі сї держави вийшли у війнах з Прусами упокорені а стріча Наполеона III. з Франц Йосифом I. в Зальцбурґ в 1867 р. мусїла непокоїти Пруси, бо у Відни довший час панувала думка про реванш Австрії супроти Прус, — Бісмарк уживає всїх заходів, щоб приєднати Австрію на свій бік. І се йому остаточно вдаєть ся. В 1879 р. приходить між Австрією і Німеччиною до заключення явного договору дефензивного характеру, в якому обі держави зобовязувались нести собі взаїмну поміч на випадок нападу на одну з них з боку Росії. В 1882 р. позискує Бісмарк ще й Італїю, ворожо настроєну супроти Франції. Так прийшло до основання першої коалїції середно-европейських держав, відомої пад пазвою "Потрійного Союза" (Dreibund).

Одначе Бісмарк ним не задоволив ся. В боротьбі двох европейських полїтичних напрямів, які Наполеон назвав "републиканським" і "козацьким", консерватист і реакціонер Бісмарк вважає своїм головним завданем, зорґанїзувати той другий напрям перше то, що мав своє головне жерело в революційній Франції. Системі антімонархічного розвитку й революцій він протиставляв систему ладу, опертого на монархічному принципі.

і деспотичній власти монарха. В 1872 р. приходить його заходом до стрічі в Берліні трох цісарів: Німеччини, Росії і Австрії. Окремий союз сих трьох цісарств, до якого мала приступити монархічна Італія бувби прийшов до успіху, колиб не інтриґи російського мiнiстра заграничних справ і особистого ривалізатора Бісмарка, князя Ґорчакова, який потрафив переконати царя Александра II. в тому, що Росія має свій інтерес в обороні Франції перед Німеччиною. Якийсь час відносини між Німеччиною і Росією сильно остуденіли. Напруженнє між обома державами стало гострим по берлінському конґресі держав (1878,) що ліквідував балканські справи після російсько-турецької війни, коли Росія отверто закидала Німеччині, що ся остання не достаточно підпирала її на конґресі. Се було одною із головних причин, чому Бісмарк з двох цісарств, з якими бажав заключити союз, вибрав Австрію. Одначе особистий вплив короля пруського і Бісмарка на Александра III. був так великий, що незважаючи на минулі тертя, удалось таки Бісмаркови після другої стрічі трьох цісарів в Скерневіцях 1884 р., заключити в слідуючому році з Росією тайний договір на 5 років, яким Німеччина зобовязувала ся до помочі Росії, колиб на неї напала Австрія а Росія в заміну за те була зобовязаною супроти Німеччини, колиб на неї вдарила Франція. Наслідник Бісмарка, канцлер Капріві не відновив сього тайного порозуміння. Се було першою причиною, що Росія почала добачувати у Франції свого природного союзника. Але була ще й друга причина. Заміна між Німеччиною і Анґлією Занзібару за Гельґолянд створила на певний час між обома державами як найліпші відносини. Мало того, Анґлія бачучи, як великі поступи робить Росія в Азії, зближаючи ся до її посілостей, отверто почала кокетувати з "Потрійним Союзом". Се рішило, що цар Александер III. забажав союза з Францією. В 1891 р. французька фльота відвідує російську в Кронштаті а після великих демонстраційних торжеств обі держави підписують дипльоматичний договір, якого цілею було "удержанє мира і европейської рівноваги", — як говорить ся в ньому. В 1892 р. сей договір доповнюєть ся мілітарною конвенцією. А в слідуючому році за міністерства Дюпюі (міністром публичних робіт був тоді теперішний президент републики Поанкаре а підсекретаром державним кольоній згадуваний вже Делькасе) приходить до тайного заключення формального порозуміння між Францією і Росією, якого істнованнє стало відомим доперва в 3 роки пізнійше при виміні тоастів між царем Миколою II. і президентом републики Ф. Фором. Договір мав подвійний характер: фінансовий і політично-мілітарний. Франція, як "банкир Европи" зобовязувала ся підпирати фінансово Росію через уділюваннє їй потрібних позичок і підпирати її політику в Азії а Росія зобовязувала ся до мілітарної

помочі Франції на випадок замішання її у війну з Німеччиною. Сталось тє, що передбачував Маркс: французька республика впала в обійми царату.

Так пізнали ми франко-німецький антаґонізм із усіми його практичними наслідками.

Пригляньмо ся тепер другому антаґонізмови, — анґльо-німецькому.

Коли перший антаґонізм був оснований на ідеї французького реваншу за Седан і втрату Альзасу й Льотаринґії, то другий мав жерело свого розвитку в конкуренції Німеччини з Анґлією за належне собі місце на світовім ринку, який був в абсолютних руках останньої.

Які великанські кроки й успіхи робила Німеччина в сїй конкуренції, покажуть нам найкраще цифри про заграничну торговлю сеї держави.

Вивіз і довіз Німеччини виносив за одно десятилїттє від обєдинення Німеччини (1871) разом майже 5 міліярдів марок. За дальше десятилїттє до р. 1891 виносив вивіз 3½ а довіз 4½ міліярдів марок, в слїдуючім десятилїттю виносив вивіз 6 а довіз 5 міліярдів. В цілости зросла німецька заграннична торговля в 22 роках у двоє.

З 1902 роком починаєть ся рапідний і безпримірний зріст німецького господарчого життя. Загальна торговля Німеччини, що в 1902 р. не виносила в цілости 11 міліярдів, зросла до 1907 р. включно на 17 міліярдів; річний отже приріст виносить 1 міліярд марок. А в 1913 р. сума німецької заграничної торговлї виносить 22 міліярдів. В 1890 р., коли Анґлїя відступила Німеччині Гельголянд за Занзібар, німецький вивіз і довіз разом взявши був менший як сам анґлійський довіз а вся німецька заграннична торговля навіть в половині не була стільки варта, що анґлїйська. В 10 лїт пізнїйше Німцї станули до Анґлїйцїв що до своєї заграничної торговлї у відношенню 11:18 а перед вибухом війни у відношенню 22:27.

Анґлїйські купцї, полїтики й дипльомати мали повну причину взятись за голову і з найбільшим неспокоєм дивитись в сторону Німеччини, як на свого грізного конкурента, що зростав не по рокам а по годинам і мінутам. Ясно, що конкуренція Німеччини з Анґлїєю торговельного характеру, мусїла в своїх наслїдках приняти характер полїтично-мілїтарної ривалїзації. Вона починаєть ся не на жарти з 1901 р., коли то на анґлїйськім престолї засїв амбітний Едвард VII., що носив ся з широкими плянами, зробити Росію в Азії для себе нешкідливою та підчинити в якій небудь формі впливам і контролї Анґлії турецькі посілости в Азії. Задля осягнення сеї цїли Анґлїя працювала над створеннєм анґлїйсько-німецько-японського порозуміння, що мало бути звернене в першій мірі проти Росії. Але Німеччина не згодила ся увійти в се порозуміннє з кількох важних причин: 1) вона не почувала себе тоді ще досить сильною, аби користати з сво- [illegible]

2) з Росією вона все таки удержувала доброзичливі відносини — показало ся се найкраще в кілька років пізнійше, коли підчас вибуху революції в Росії Вільгельм II. готов був йти на зревольтовану народну Росію, щоб ратувати царський престол Миколи II., 3) хоч Анґлія не виявляла отверто своїх плянів що до Турції, — вони доперва пізнійше вийшли на верх, — Німеччина добре передбачувала їх і в ніякому разї не могла згодитись на розділ Турції, добачуючи в удержанню її свій життєвий економічний і політичний інтерес (поїздки Вільгельма II. в 1898 в Царгород, Єрусалим і Дамаск та проголошенне над гробом Салядіна промови, що на віки вічні вотувала приязнь Німеччини з імперією султана були явною маніфестацією туркофільської політики Німеччини).

Коли отже Німеччина не згодилась увійти в союз з Анґлією, Едвард VII. задумав йти до своєї мети иншими шляхами, розумієть ся, проти Німеччини. Починаєть ся загально відома політика анґлійського короля окруження Німеччини.

Щоби була нам вповні ясною ся політика, мусимо згадати на сьому місці про той плян, з яким носив ся Едвард VII. що до Турції. На берлїнському конґресі в 1878 р. Анґлія була одною з тих держав, що найзавзятійше боронила інтересів Турції проти Росії. Турція була валом для Анґлії проти Росії, що загороджував їй доступ в Середземне море. Інтерес отже Анґлії вимагав повного удержання Турції. З тою одначе хвилею, як Турція зблизилась до Німеччини і підпала її економічним впливом, перед Анґлією стала альтернатива: хто з двох її соперників небезпечнійший для неї — Росія чи Німеччина? З сею хвилею вона не була вже заінтересована в удержаню Турції. На місце її вона задумала створити великий магомеданський державний орґанїзм, що обнимав би Єгипт, Арабію, Сирію та краї над Евфратом і Тигром зі столицями Каіро, Мекка, Єрусалим, Баґдад під анґлійським протекторатом. Становище турецького султана як каліфа то є духовного голови всїх вірних булоб знївечене, воно перейшлоб на кедіве Єгипту, зглядно на Анґлію. Що означає зреалїзованє сього пляну з огляду на Індії, про се й не треба говорити. Ніякий чорт на вічні часи не міг би її звідси прогнати.

На кого могла отже Анґлія опиратись прямуючи до осягнення свого пляну, коли Німеччина станула рішучо впоперек її дороги? Розумієть ся, сими державами в Европі були Росія і Франція. Але Росія почувала себе за сильною і за гордою, щоби вислугуватись анґлійській імперіялїстичній політиці і то тим більше, що її експанзивна політика в Азії мала величезні успіхи і що природною спадкоюємницею по Турції вона сама себе вважала. Але Анґлія потрафила викурувати Росію з сеї її амбіції. Анґлія заключила союз з Японією, що істнує доси. А зараз після сього Японія обявила війну Росії. Не є ніякою тай-

ною, що за плечима Японії стояла Анґлія. На Росію впали страшні погроми. Вона стратила свою воєнну фльоту: Анґлія осягнула своє. Прогнана з Далекого Сходу, Росія відновлює свою стару політику на Балканах і Турції, де вона мусіла ввійти в колізію з інтересами Німеччини безпосередно, себто в Азії, чи посередно, себто на Балканах, де здибалась з природним своїм соперником — Австрією, союзником Німеччини. А в 2 роки після заключення мира Росії з Японією приходить до заключення договору між Анґлією і Росією (1907) щодо Афґаністану, Тибету й Перзії. Обі держави фактично поділили між собою Перзію. Ліберальне міністерство Асквіта дало своє placet на всі зьвірства Росії в Перзії. Воно спокійно дивилось як кровожадний російський полковник Ляхов збомбардував перський Меджілєс та в потоках крови затопив перську революцію.

Перейдім тепер до анґльо-французьких взаємин.

Франко-німецький антаґонізм, якого розвиток ми вже пізнали, могла Анґлія тільки використати для цілей своєї політики. Порозуміннє між Анґлією і Францією, яке і в одній і в другій державі з огляду на Німеччину було тільки горячо бажаним, було тільки питаннєм короткого часу. На се порозуміннє не треба було довго чекати.

В 1904 р. Франція загналась в кольоніяльну авантуру в Марокко. Німеччина не виявляла з початку інтересу до сеї справи. Але коли між Анґлією і Францією прийшло в тім же році до заключення договору, на підставі якого Анґлія за ціну признання Францією всїх прав її до Єгипту давала вільну руку останній в Марокко, чуйна Німеччина, добачуючи в анґльо-французькому порозумінню глибші мотиви, які звернені були проти неї, запротестовала проти посягань Франції на незалежність Марокко. Витворену ситуацію найкраще характеризує промова Вільгельма II, яку той виголосив в кілька тижнів після заключеня порозуміння в Карльсруге до своїх підданих: “Памятайте про битви під Верт, Вайссенбурґ і Седаном. Надїюсь, що мир не буде нарушений, але події, що розвивають ся довкола нас, прояснять нам очи та насталять нашу відвагу. Ми знайдемо ся з'єдинені, колиб було потрібно вмішати ся нам в світову політику.”

Міністерство заграничних справ Франції було тоді в руках Делькасе. Він на ніяку ціну не хотів уступити перед Німеччиною і пер до війни. Але не знайшов більшости в кабінеті міністрів, які на війну не могли зважитись з слїдуючих причин: 1) Франція не чулась підготованою до війни, 2) в розбитій Японією Росії, союзничці Франції, лютилась революція, отже на поміч Росії ніяк не могла вона рахувати. 3) поміч Анґлії була тоді сумніваної вартости. Все те приневолило Францію уступити перед Німеччиною. Конференція в Альґесірас (1906) ґварантує цілість і незалежність Марокко, признаючи

тільки Франції і Еспанії незначні спеціяльні інтереси. Делькасе мусів уступити.

Дипльоматична програма Франції була тим самим і поражкою Анґлії, як секундантки її в справі Марокко. Одначе конференція в Альґесірас зовсім не розвязувала по суті спірних питань між трьома державами. Події в міжнародній полїтиці Европи найблизших років покажуть нам, як Анґлія невсипущо продовжувала свою полїтику окруження Німеччини, як вона далї працювала над здійсненєм своїх плянів.

В 1907 р. приходить до анґльо-російського порозуміння а в слідуючім приходить майже рівночасно, бо в відступі 1½ місяців до стрічі в Ревалї між Едвардом VII. і Миколою II. з одного боку а з другого між царем і президентом французької републики. Обі стрічі мали найблизшу ціль інтервенцію великих европейських держав в Македонії, зглядно поділ сфер інтересів в Турції між Анґлією, Францією і Росією з поминеннєм Німеччини. На щастє останньої всї сї рахунки перечеркує вибух молодотурецької революції в Царгородї, що скидає з престола тирана Абдуль Гаміда і заводить в Турції конституційний режім. Анґлії прийшлось тільки чекати на прояснене ситуації та на розвиток дальших подій. Дня 5. жовтня 1908 р. Австрія проголосила анексію Босни і Герцеґовини. Се дуже важна дата в історії европейського імперіялїзму. Про неї будемо близше говорити, коли нам прийдеть ся розглядати австро-російський антаґонізм. Тут тільки треба сказати, що з приводу анексії Босни о мало не прийшло до війни між Австрією і Росією. Коли до неї не прийшло, то тільки тому, що в рішаючий момент Німеччина заявила ся по боцї Австрії та що Росія до війни з обома державами зовсїм не чула себе приготованою. Анексія Босни хвилею утруднила становище Німеччини в Турції. Недовіре скоро одначе уступило, молодотурецьке правительство поробило їй величезні концесії. Найважнїйшою була концесія, признана впрочім вже ранїще, на будову баґдадської зелїзниції, в якій анґлійські полїтики добачували пряме полученє Берлїна через Санджак, Сальонїки й Царгород з Баґдадом і всї небезпеки, що грозили через е для Єгипту і Індій.

В 1910 р. помер король Едвард VII. А з його смертю наступив лагіднїйший курс в анґлійській полїтиції. Новий король почав хитати ся. Не бракло й певних позірних фактів в зблизенню Німеччини й Анґлії (відвідини Вільгельма II. в Лондонї з нагоди коронації короля Ґеорґа, апробата Анґлії на будову баґдадської залізниції). Навіть удалось полагодити в мирний спосіб конфлїкт між Францією і Німеччиною в 1911 р., викликаний тим, що перша в супереч ухвалам конференції в Альґесірас обсадила своїм військом Марокко та заняла його столицю. В відповідь на се Німеччина вислала свій панцирник в полудневомароканський порт Аґадір

і була готова до війни. Німеччина за ціну признаня протекторату Франції над Марокко дістала французьку кольонію Новий Камерун, певні права що до Конґо та й инші важні торговельні концесії.

Позірно, до вибуху світової війни були усунені майже всї предмети спору й непорозуміння між західно европейськими державами. Кажемо позірно, бо такі факти в міжнародній европейській політиці як заключенє тіснійшого порозуміння між Францією і Росією в 1912 р. і такого самого між Анґлією і Росією в слїдуючім році, себто скріпленнє так зв. "Потрійного порозуміння" (Tripple Entente), що звернене було проти Німеччини, далї заведеннє під натиском Росії трилїтної військової служби у Франції, ухвала Думою тайно так зв. "великої военної програми" і т. п. все те могло тільки вказувати, що в Европі панував мир перед бурею. Був се оружний мир. Імперіялїстична і завойовницька політика европейських держав та їх взаїмне суперництво були тою причиною, що всї держави узброїлись від стіп до голови. Кожда велика держава хотїла мира а готувалась горячково до війни.

Мир сей в Европі перерваний був на хвилину розбишацьким завойовницьким походом Італїї на Триполїтанїю в 1909 р. і війною Італїї з Турцією.

Війна балканських держав з Турцією була вже прелюдією світової війни.

В. Левинський.

ЗАМІТКА: Надруковані тут два розділи розвідки про імперіялізм не становлять цілости а є лише частиною довшої праці про "Світову війну". Автор розвідки жив в Швайцарії і пересилав свою працю до Америки частями, але лише дві частини і вступ дійшли сюди. Все инше сконфіскувала британська або французька воєнна цензура. Видаємо два розділи праці під заголовком "Причини світової війни, сподіваючися наново, що дістанемо прочі розділи.

Ред. "Народної Волі".

BINDING INSTRUCTIONS FROM

CATALOGUE DEPT.